

О.Б. Чернега, д-р екон. наук

О.В. Кот, канд. екон. наук

О.О. Григорєць, студ.

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Розглянуто основні тенденції концентрації виробництва та особливості транснаціоналізації підприємств України. Проведено дослідження щодо особливостей ефективної організації виробництва на підприємствах України з метою підвищення їх міжнародної конкурентоспроможності. Визначено перспективи та шляхи прискорення процесу формування ТНК українського походження.

Рассмотрены основные тенденции и особенности транснационализации предприятий Украины. Проведено исследование особенностей эффективной организации производства на предприятиях Украины с целью повышения их международной конкурентоспособности. Определены перспективы и пути ускорения процесса формирования ТНК украинского происхождения.

Considered the main trends and features of transnationalization of Ukraine. Conducted a study on characteristics of efficient production in the Ukraine in order to increase their international competitiveness. Defined perspectives and ways to accelerate the formation of TNK Ukrainian origin.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток сучасної економіки характеризується безперервними процесами концентрації виробництва, які проявляються у збільшенні розмірів господарських структур, утворенні ТНК, поширенні злиттів і поглинань компаній, а також стратегічних альянсів, спрямуванні ключових ресурсів фірми на розширення масштабів виробництва.

Концентрація виробництва дозволяє об'єднувати ресурси для реалізації сучасних інноваційних проєктів та інтегрувати наукові, виробничі та збутові ланки, в тому числі і за рахунок іноземного інвестування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями теоретичних та практичних аспектів розвитку транснаціонального виробництва через прямі іноземні інвестиції та особливості транснаціоналізації вітчизняних підприємств можна назвати праці таких науковців: В.М. Геєць, А.П. Наливайко, В.В. Пастухова,

М.Г. Чумаченко, А.С. Філіпенко, які зосереджували увагу на аспектах визначення інвестиційної діяльності підприємств; вивченню інвестиційної діяльності ТНК присвятили свої роботи С. Гаймер, А.В. Гріщенко, О.І. Рогач, Ю.В. Макогон, Т.В. Орехова, І.Л. Сазонець, Р. Стобоух, З. Якубовський, А.Е. Анісимов, О. Килімник, Ю. Руденко та інші досліджували процеси злиття та поглинання великих компаній.

Мета та завдання статті. Метою даної статті є ознайомитись з особливостями транснаціоналізації підприємств України. Основними завданнями статті є розглянути процеси концентрації виробництва вітчизняних підприємств, проаналізувати діяльність іноземного капіталу в Україні, визначити перспективи та шляхи прискорення процесу формування ТНК українського походження.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов глобалізації проблеми транснаціоналізації підприємств України стають усе більш актуальними, що вимагає врахування нових теоретичних концепцій і світових тенденцій, а також особливостей України та досвіду діяльності українських компаній на зовнішніх ринках.

На сучасному етапі транснаціоналізація вітчизняних підприємств відбувається переважно за рахунок імпорту чинників виробництва. Про це свідчить порівняно низький рейтинг України за індексом "Outward FDI Performance Index 2004-2006" порівняно з індексом "Inward FDI Performance Index 2004-2006", що розраховуються ЮНКТАД. Перший індекс, як відомо, визначає транснаціональну активність підприємницьких структур щодо експорту ПП, другий – характеризує ступінь притоку ПП. За індексами Outward та Inward серед 140 країн Україна посіла 100 та 71 місце відповідно, Росія – 24 та 88 місце, [2].

В Україні формування потужних виробничих структур відбувалося різними шляхами – на основі збільшення виробничих і науково-виробничих об'єднань (ВО "Топаз", корпорація "Родон" та ін.) або створення нових виробничих систем (АТ "Оболонь", "Сармат") і великих виробничо-фінансових систем (АТ "Укрпідшипник", концерн "Енерго" та ін.).

Формування в Україні корпоративних бізнес-груп (групи "УкрСиббанк", "Приватбанк", "Укрпромінвест") свідчить про посилення інтеграційних процесів у різних секторах національної економіки. Такі великі корпоративні об'єднання завойовують у країні якісні конкурентні переваги шляхом ефекту масштабу, який виражається, головним чином, у цільових перевагах і достатній диференціації продукції в межах конкретного сегмента ринку. Вони дістають ширші можливості збільшити свою ринкову частку і здобути

стратегічні конкурентні переваги в результаті впровадження технологічних інновацій та посилення впливу на зміни у вітчизняному законодавстві.

Україна залучає ще досить мало інвестицій великих стратегічних інвесторів – відомих транснаціональних фірм. Здебільшого інвестиційні проекти мають невеликий обсяг та пов'язані з поглинанням українських фірм у ході приватизації. Зрозуміло, що приплив таких капіталів часто має обмежений потенціал впливу на розвиток інновацій та наукових розробок, підвищення якості людських ресурсів, перспективи експортної діяльності.

Одне з відомих досліджень мотивів інвестування іноземних компаній в Україні було здійснене консорціумом Fleming/SARS, [3]. Воно охоплювало 34 відомі фірми з передовою світовою практикою провадження бізнесу, що мали штаб-квартири в США, Канаді, Європі. Більшість з них були транснаціональними компаніями. Таблиця 1 узагальнює ці мотиви.

Таблиця 1 – Мотиви інвестицій іноземних фірм в Україну

Ранг	Мотив	Рейтинг
1	Масштаби ринку та потенціал його зростання	1,05
2	Доступ до нового регіонального ринку (Східна Європа, СНД)	1,92
3	Якість навичок робочої сили	2,15
4	Наявність дешевих чинників виробництва (робоча сила, енергія, сировина)	2,27
5	Виробничі потужності	2,32
6	Підвищення конкурентоспроможності в постачанні на розвинені ринки (наприклад, Західної Європи)	2,53
7	Податкові стимули	2,69
8	Доступ до наукових та технологічних розробок	2,71

Примітка. Методика підрахунку рейтингу: 1 – головна причина, 2 – другорядна, 3 – не є причиною.

Більшість компаній основним чинником вважає масштаби українського ринку та потенціал його зростання, а також можливість доступу до нового регіонального ринку. Кваліфікована робоча сила та дешеві чинники виробництва розцінювалися як другорядні причини здійснення ПІІ.

Капіталізація вітчизняних компаній є значно меншою порівняно з розмірами капіталів західних компаній в аналогічних

галузях. Вважається, що в цілому національна економіка та її окремі галузі й корпорації мають відносно невисокий рівень концентрації виробництва і капіталу [5].

Недостатній рівень концентрації виробництва – одна з причин низької рентабельності продукції промислових підприємств та її подальшого зниження. Так, у цілому по промисловості цей показник становив у 1999 році 16,6%, а в 2009 році 5,8%, у хімічній та нафтохімічній промисловості – відповідно, 19,5% і 4%, у машинобудівній – 24,3% і 2,6%, у легкій – 17,5% та 0,2% [2]. Про посилення тенденції до консолідації капіталів свідчить активізація в останні роки формування об'єднань підприємств (табл. 2) [1].

Крім того, в Україні набувають розвитку процеси, що свідчать про транснаціоналізацію підприємств, тобто злиття та поглинання.

Таблиця 2 – Кількість об'єднань підприємств України, внесених до ЄДРПОУ (на початок 2009 року)

Вид об'єднань	Рік						2009 р. у % до 2002 р.
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Асоціація	2435	2458	2497	2679	2751	2841	149,3
Корпорація	648	717	761	798	824	842	253,6
Консорціум	61	62	66	77	80	84	164,7
Концерн	385	395	388	397	406	403	114,1
Інші об'єднання юридичних осіб	2141	2115	2082	2061	1971	1880	157,4

Якщо у 2007 р. сукупний обсяг злиттів і поглинань склав 2,3 млрд дол. США (без урахування приватизаційних угод), то у 2008 р. він досяг майже 4,8 млрд дол. США, з яких на приватизаційні угоди за вартістю припадало менше ніж 1% ринку. Найбільша кількість угод (24%, обсяг угод – 1,7 млрд дол. США) припала на сектор фінансових послуг, на 2-му місці промислове виробництво (відповідно, 23%, 358 млн дол. США). У металургії за 2008 р. укладено 6 угод вартістю 300 млн дол. США На думку експертів ринку, з огляду на питоому вагу цієї галузі в національній економіці, це дуже мало. На світовому ринку злиттів і поглинань у 2009 р. обсяг угод зріс до 4,4 трлн дол. США. При цьому в Україні сума угод на такому ринку різко підвищилася, склавши 14,5 млрд дол. США [3].

Світовий досвід показує, що реорганізація підприємств та

об'єднання їх у великі промислово-фінансові корпорації істотно скорочують витрати на конкурентну боротьбу, а також підвищують передбачуваність динаміки цін. Цей аспект відіграє свою роль і в транснаціоналізаційних процесах в Україні, що призвело до появи цілої низки великих корпорацій, які диверсифікували свою виробничу діяльність у межах однієї структури. До таких корпоративних структур слід віднести концерни "Норд" і "Стірол", Новокраматорський машинобудівний завод, "Мотор Січ" та ін. І цей процес в Україні набирає темп. Так, останнім часом Міністерство промислової політики України об'єднало чотири профільних підприємства в єдину корпорацію енергомашинобудування "Укренергомаш" з метою вивести її у світові лідери галузі.

Фінансово-промислові групи (ФПГ) зосередили значну частину виробництва у низці галузей вітчизняної промисловості. Так, частка ФПГ "Інтерлайп" займає у загальному обсягу виробництва феросплавів 80%, трубної промисловості – 60% і нафтової – 60%. На ФПГ "Приват" припадає виробництво 60% продукції гірничозбагачувальної промисловості. У коксохімічній промисловості питома вага ФПГ "Систем Кепітал Менеджмент" досягає 40%, а ФПГ "Індустріальний Союз Донбасу" – 20%. У виробництві хімічної продукції на ФПГ "УкрСиббанк" припадає 40%, а на ФПГ „Приват” – 30%. ФПГ "Приват" зосередила також 21% виробництва продукції машинобудування.

За результатами експертного дослідження, в Україні окремі ФПГ є головними рейдерами, тобто структурами, що здійснюють силове захоплення власності. До них було віднесено ФПГ "Приват" (100% опитаних експертів визнали її як найбільшого рейдера), "Фінанси і кредит" (відповідно, 54,6%), "Систем Кепітал Менеджмент" (36,4%), "УкрСиббанк" (27,3%), "Індустріальний Союз Донбасу" (27,3%) [1].

Що стосується холдингових компаній, то в Україні вони почали виникати внаслідок приватизації державних підприємств. Переважна частина державного майна сконцентрована в НАК і ДХК (національних акціонерних і державних холдингових компаніях). Так, частка власності держави у статутному капіталі всіх господарських товариств за номінальною вартістю пакетів акцій на 01.01.2008 року становила 34,7 млрд грн, із них НАК і ДХК мають 20,75 млрд грн (59,7% від загальної вартості, інші господарські товариства – 11,61 млрд грн (33,5%) [1].

Досвід існування холдингових компаній в Україні свідчить про те, що найефективнішою їхня діяльність є в галузях із високою концентрацією

виробництва (наприклад, у металургії, машинобудуванні); таких, що є природними монополіями (енергетика); де відбувається конгломеративна інтеграція підприємств, об'єднаних спільним технологічним ланцюжком (нафтовидобувна та нафтопереробна галузі); у випадках неконтрольованого скуповування акцій підприємств кримінальними комерційними структурами, що вимагає передавання контрольних пакетів акцій державним холдинговим компаніям.

Слід зазначити, що останнім часом у діяльності українських корпорацій холдингового типу з'явилися певні ознаки глобальності, що дає підстави для віднесення їх до категорії транснаціональних корпорацій (ТНК) у процесі становлення (табл. 3) [5].

Таблиця 3 – Ознаки транснаціональності в діяльності окремих українських корпорацій холдингового типу

Корпорація	Дохід, млрд дол. США	Прибуток, млн дол. США	Наявність виробництв і центрів продажу в ін. країнах	Котирування акцій на світових фондових біржах	Залучення коштів із міжнародних ринків капіталу
«СКМ»	5,7	963,0	+(2)	-	+
«ІСД»	2,06	162,0	+(2)	-	+
«Нафтогаз України»	7,2	2,9	+	-	+
«Укравто»	-	-	+(1)	-	+
«Рошен»	0,37	15,6	+(2)	-	Інформація відсутня

Такі українські корпорації, як "СКМ", "ІСД", підпадають під визначення ТНК за формальними ознаками, але правильніше, на думку експертів, вважати їх ТНК у процесі становлення. Проте в перспективі, через жорстку конкуренцію багатьом компаніям такого типу не уникнути входження до складу міжнародних ТНК шляхом злиття чи поглинання.

На практиці функціонує ТНК "Зеніт" (у галузі аерокосмічних технологій), яка має всі ознаки такої структури. Активніше процес проникнення міжнародних ТНК в економіку України відбувається через афілійовані компанії та фірми. Такі корпорації проникають в енергетику, кольорову металургію, засоби масової інформації, фінансові і торговельно-посередницькі структури [5].

Проте, поки ще жодна з українських компаній не відповідає визначенню ООН, тобто жодна з українських компаній не може бути визнана як транснаціональна, оскільки, жодна не має філій в шести країнах світу та достатньої величини відсотка продажу, що реалізовує за межами країни-резиденції. Найбільші шанси створити ТНК є у СКМ та групи «Приват».

Висновки. У результаті проведеного дослідження виявилось, що українські компанії мають порівняно низькі індекси транснаціональності через низький рівень здійснених ними ПІІ. Ми пропонуємо такі заходи щодо прискорення процесу формування ТНК українського походження: участь українських компаній у спільних проєктах зі світовими ТНК, підняття технологічного рівня українських підприємств, державна стратегія підтримки українських компаній, що орієнтовані на зарубіжні ринки, має базуватися на прискореному розвитку підприємств певних ключових галузей (металургія та машинобудування включаючи, передусім, суднобудування, авіаційне та ракетно-космічне машинобудування).

Першими і найбільш актуальними етапами транснаціоналізації підприємств України є відновлення внутрішнього ринку та створення умов для залучення інвестиції, головним чином, прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Таким чином, розвиток процесів транснаціоналізації підприємств та підвищення концентрації виробництва в Україні є важливим чинником забезпечення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки, її зростання на інноваційних засадах.

Список літератури

1. Діяльність холдингових компаній в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cardinal-uk.com/news_071030_framework_agreement.html>.
2. Остапенко, С. Перешкоди для припливу іноземних інвестицій в Україну: проблеми і рекомендації економічної стратегії [Текст] / С. Остапенко, О. Луцевич // Економіст. – 2009. – №3. – С. 38–45.
3. Офіційний сайт Державного Комітету Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
4. Прямі іноземні інвестиції і розвиток української економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu/Eko/2008_8/6.html>.
5. Розвиток транснаціоналізації підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.pressenter.ukrinform.ua>>.

Отримано 1.10.2010. ХДУХТ, Харків.

© О.Б. Чернега, О.В. Кот, О.О. Григорєць, 2010.